

Piotr Wojnicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-3333-6726

wojniczpiotr@wp.pl

Mariusz Charkiewicz

Rzeszowska Szkoła Wyższa

ORCID: 0000-0001-9363-988X

mariusz.charkiewicz@kancelaria-charkiewicz.pl

Rytualny ubój zwierząt – rozważania prawne i etyczne

Wstęp

W czasach, gdy coraz częściej akcentuje się ochronę praw zwierząt, ubój rytualny wydaje się anachronizmem. Jednakże jest to temat jak najbardziej aktualny, wywołujący wiele niezdrowych emocji. Niewątpliwie, mając na uwadze humanitarne traktowanie zwierząt, wprowadzenie zakazu uboju rytualnego jest bezwzględnie zasadne, aczkolwiek założenia teologiczne, a tym samym prawo religijne, mają swoje wyraźne źródła w prawie bożym, które dla wielu osób jest wyznacznikiem i podstawą życia codziennego. Ponadto prawo do swobody wyznania i zachowania swojej tożsamości kulturowej stanowi jeden z fundamentów praw człowieka.

Mimo że zagadnienie uboju rytualnego zwierząt było już przedmiotem wielu naukowych dociekań, wciąż zachodzi konieczność zgłębiania jego istoty i kontynuacji naukowej debaty w tym obszarze. Celem niniejszej artykułu jest przeprowadzenie kompleksowej analizy zjawiska, sięgnięcie do jego etiologii, scharakteryzowanie form objawowych, konfrontacja norm religijnych z prawem świeckim oraz ocena tendencji rozwojowych w przedmiotowym obszarze.

Ogólnym przedmiotem badań jest charakterystyka praktykowania uboju rytualnego zwierząt w ujęciu różnych systemów prawnych: religijnego, międzynarodowego i krajowego. Analizując powyższe zjawisko, autorzy – w ramach pytań o naturę przedmiotowego zjawiska – sformułowali następujące problemy badawcze, ujęte w formie pytań:

- Jaka jest etiologia uboju rytualnego zwierząt?
- Czy główne systemy religijne podchodzą do kwestii uboju rytualnego zwierząt w ten sam sposób?
- Jak wyglądają normy prawa międzynarodowego w tym obszarze?
- Czy akty prawa krajowego uwzględniają postulaty związków religijnych w przedmiotowej kwestii?
- Czy postanowienia aktów prawa międzynarodowego mają swoje odzwierciedlenie w prawodawstwie krajowym?
- W jakim stopniu obowiązujące przepisy prawa krajowego zapewniają ochronę tożsamości religijnej w tym zakresie?
- Jakie czynniki mają wpływ na współczesną tradycję uboju rytualnego zwierząt?
- Czy ubój rytualny zwierząt nadal powinien być praktykowany?

Podjmując próbę odpowiedzi na postawione pytania, sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- ubój rytualny zwierząt ma swoją odległą historię uwarunkowaną czynnikami religijnymi;
- systemy religijne podchodzą do kwestii uboju rytualnego zwierząt w sposób oryginalny uwarunkowany swoją specyfiką, jednakże wszystkie motywują potrzebę uboju głęboką podbudową teologiczną;
- istnieje szereg norm prawa międzynarodowego, które regulują potrzebę poszanowania tożsamości i tradycji religijnych;
- normy prawa krajowego odzwierciedlają uregulowania aktów prawa międzynarodowego oraz potrzeby społeczności religijnych;
- na kultywowanie zwyczaju uboju rytualnego zwierząt mają wpływ różne czynniki o charakterze religijnym, politycznym, ekonomicznym.

Obrany cel badań oraz postawione problemy badawcze zdeterminowały wybór metod ich prowadzenia. Wieloaspektowość badanego zjawiska wymagała użycia kilku komplementarnych metod badawczych, takich jak: metoda formalno-dogmatyczna, metoda historyczno-prawna oraz metoda prawno-porównawcza.

Należy zauważyć, że normy religijne dotyczące uboju rytualnego zwierząt kształtowały się w czasach bardzo odległych, wtedy gdy życie jednostki było nierozzerwalnie związane z funkcjonowaniem całej wspólnoty. Podział dóbr między jej członków był niejednokrotnie gestem, który świadczył o braterstwie, zaufaniu, a także o solidarności wewnętrznej, a tym samym stanowił, i to bardzo silnie, o przetrwaniu fizycznym poszczególnych członków wspólnoty. Można stwierdzić, że w tak trudnych warunkach życia relacja człowieka z Bogiem była wyjątkowa i wymagała poświęcenia tego, co najlepsze i pełnowartościowe. Były to ofiary z ludzi, zwierząt czy płodów rolnych. Składane ofiary miały różny charakter – dziękczynny, przebłagalny za grzechy, miały na celu zapewnienie opieki czy pomocy.

Współczesne postawy wobec funkcjonowania i istoty rytualnego uboju zwierząt analizują to zagadnienie z innej perspektywy, w oderwaniu od historii, tradycji, a przede wszystkim pomijają jego aspekt religijny. Liberalizacja poglądów na wiele tematów związanych z życiem społecznym spowodowała, że współcześnie szereg zjawisk jemu towarzyszących jest postrzeganych przez pryzmat obecnego poziomu i styl życia oraz są one spłaszczane do roli hasel.

Ubój rytualny zwierząt funkcjonuje w przestrzeni trzech wielkich religii świata: judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. Najbardziej postępową, z punktu widzenia współczesnego odbiorcy, religią jest chrześcijaństwo. W Nowym Testamencie został stworzony nowy ład prawny oparty na nauce Chrystusa.

Według Pawła Kuczmy „dla praktykujących chrześcijan zamieszkujących Europę ubój rytualny stanowi relikw dawnych czasów i nie przystaje do współczesnych standardów traktowania bliźniego, w tym także zwierząt. Z kolei obrońcy zwierząt próbują walczyć z tego typu praktykami dowodząc, że są niehumanitarne i okrutne dla zwierząt. Z drugiej jednak strony szejchita i ubój rytualny wykonywany przez muzułmanów mają wielowiekowe tradycje, stanowią uznane i doniosłe praktyki religijne i pomimo wywoływanych kontrowersji są, co do zasady aprobowane przez porządki prawne większości państw”¹. Należy podkreślić, że ubój rytualny zwierząt często staje się przedmiotem burzliwej debaty prawotwórczej. Jest to temat bardzo kontrowersyjny, dlatego też wymaga daleko idącego kompromisu społecznego, który nie zawsze da się pogodzić z surowymi normami religijnymi. System prawa międzynarodowego stworzony po drugiej wojnie światowej zagwarantował podstawowe wolności i dał ochronę przed jakimikolwiek formami dyskryminacji. Prawo do tożsamości, swobody wyznania i zachowania odrębnej kultury świadomie został wpisany do katalogu praw człowieka.

Biblijne źródła składania ofiar z istot żywych

Rytualny ubój zwierząt towarzyszył ludzkości od zarania dziejów. Człowiek był najwyższą ofiarą poświęcaną bogom. W państwach wschodnich, takich jak Egipt czy Chiny, wraz ze śmiercią władcy chowano z nim całą świtę, która miała go chronić i służyć mu w zaświatach. Jednocześnie był to zaszczyt dla samych ofiar i ich rodzin. Szczytem humanitaryzmu było stworzenie chińskiej terakotowej armii, która miała stać na straży chińskiego cesarza.

W kręgu kultury judeochrześcijańskiej można zauważyć długą tradycję składania ofiar z ludzi i ze zwierząt. Ofiara z człowiek była szczególnie cenna. W całym Starym Testamencie przewija się obraz składanych ofiar jako podziękowanie, zadośćuczynienie czy przebłaganie za niedotrzymane obietnice lub po-

¹ P. Kuczma, *Ubój rytualny jako prawo mniejszości narodowych w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 5, s. 183.

pełniony grzech. Dar ofiarny był nie tylko zewnętrznym gestem, ale miał również głębokie uzasadnienie wewnętrzne. Ofiara stanowiła przede wszystkim wspólnotę pomiędzy Bogiem a człowiekiem². Według Starego Testamentu wyróżniano pięć głównych ofiar:

- ofiara całopalna,
- ofiara pokarmowa,
- ofiara biesiadna,
- ofiara za grzechy,
- ofiara za winy.

W Księdze Kapłańskiej w części zwanej Torą Ofiarniczą scharakteryzowano istotę składania ofiar w Izraelu. Ofiary dzielono na krwawe i bezkrwawe, całopalne – niecałopalne. Stanisław Ormanty stwierdza, że „przepisy prawne dotyczące materii ofiar podkreślały, że człowiek może ofiarować jedynie środki do życia, a spośród nich te, które sam wypracował własną pracą zawodową, pasterstwem czy rolnictwem (...). Nie można ofiarować dowolnego daru, lecz jedynie owoce własnej kultury. Żydowskie przepisy rytualne określały, że można ofiarować jedynie zwierzęta domowe i uprawiane rośliny”³. Szczególną rolę w procesie ofiarodawczym odgrywała krew⁴. Stanowiła element oczyszczający zarówno z grzechu, jak i odstępstwa od wiary. Krew była również wyrazem zawartego przymierza⁵.

Za pierwszą ofiarę ze zwierząt za grzechy oraz za niedotrzymaną obietnicę, niektórzy autorzy uznają szaty ze skóry zwierząt, w które zostali odziani Adam i Ewa⁶. Chronologicznie, analizując Stary Testament, następną ofiarą złożoną Stwórcy była ofiara Abła. W Księdze Mojżesza czytamy: „Abel był pasterzem trzód, zaś Kain uprawiał rolę. A po pewnym czasie stało się, że Kain przyniósł Wiekuistemu dar z owoców ziemi; także Abel przyniósł z pierwotnych swojej trzody oraz z ich tłuszczu”. Bóg przyjął ofiarę Abła ze zwierząt, natomiast ofiara Kaina została niezauważona. Konsekwencją tego był gniew Kaina i zabicie Abła. Za swój czyn Kain i jego potomstwo zostali przeklęci.

Mimo że w Starym Testamencie, zarówno w tekstach prawnych, jaki i prorockich jest wyrażona dezaprobata dla składania ofiar z ludzi⁷, to jednak takie zachowania miały miejsce, i tak można przytoczyć kilka z nich:

² S. Ormanty, *Istota i teologia ofiary*, http://digital.fides.org.pl/Content/592/ormanty2_2009.pdf (data dostępu: 9.09.2019).

³ Ibidem.

⁴ R. Rumianek, *Rola krwi w Starym Testamencie*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1985, nr 1, s. 77–83.

⁵ Hbr 9, 19–22, Wj 24.

⁶ Por. J. Naumowicz, „Szaty ze skór”: kara czy ratunek dla człowieka? *Patrystyczna interpretacja rdz 3, 21*, „Vox Patrum” 2010, nr 55, s. 463–475.

⁷ „Nie znajdzie się pośród ciebie nikt, kto by przeprowadzał przez ogień swego syna lub córkę, uprawiał wroźby, gusła, przepowiednie i czary” (Pwt 18, 10); „Nie będziesz dawał dziecka swojego,

1) przywódca Galaadczyków, Jefte, obiecał, że złoży Bogu w ofierze dziękczynnej (całopalnej) za zwycięstwo nad Ammonitami tego, kto jako pierwszy wyjdzie mu na spotkanie. Osobą tą okazała się jego jedyna córka, która następnie została złożona w ofierze (Sdz. 11, 30–40);

2) ofiara króla Judy, Achaz: „Nie czynił on tego, co jest słuszne w oczach Pana, Boga jego, tak jak jego praojciec, Dawid, lecz kroczył drogą królów izraelskich. A nawet syna swego przeprowadził przez ogień – na modłę ohydnych grzechów pogan, których Pan wypędził przed Izraelitami. Składał ofiary krwawe i kadzielne na wyżynach i pagórkach, i pod każdym drzewem zielonym” (2 Krl 16, 2);

3) ofiara króla Judy, Manasses: „Przeprowadził syna swego przez ogień, uprawiał wróżbiarstwo i czary, ustanowił zaklinaczy i wieszczków. Mnóstwo zła uczynił w oczach Pana, tak iż Go pobudził do gniewu” (2 Krl 21, 6);

4) ofiara całopalenia króla Moabu: „Wtedy wziął swego syna pierworodnego, który miał objąć po nim panowanie, i złożył go na całopalenie na murze” (2 Król. 3, 27);

5) ofiara złożona przez Jozuego: „Król ludu Aj, Achan po przegranej wojnie został ukamieniowany, powieszony i pogrzebany w ofierze” (Joz 7, 1–8, 29);

6) ofiara złożona przez Samuela: „Samuel jednak powiedział: »Jak mieczem swym czyniłeś bezdzietnymi kobiety, tak też niech będzie bezdzietna wśród kobiet twoja matka!«. I Samuel kazał stracić Agaga (króla Amalekitów) przed Panem w Gilgal” (1 Sam. 15, 33).

Kres składaniu ofiar z ludzi przyniosła historia Abrahama. Bóg zawarł przymierze z Abrahamem i obiecał, że Sara, jego żona, będąc w podeszłym wieku, urodzi syna. Jednakże po narodzinach syna Izaaka Bóg zażądał, żeby Abraham złożył go w ofierze w kraju Moria. Abraham postanowił spełnić wolę Pana. Zaprowadził syna na miejsce złożenia ofiary. W momencie gdy podnosił rękę z nożem, usłyszał głos, który nakazał mu, żeby odstąpił od tego czynu. Wówczas Abraham złożył w ofierze barana, którego znalazł obok. Opowieść ta stanowi koniec składania ofiar z ludzi. Odtąd ofiary miały być składane w postaci zwierząt i płodów rolnych.

aby było przeprowadzone przez ogień dla Molocha, nie będziesz w ten sposób bezcześcił imienia Boga swojego. Ja jestem Pan!” (Kpł 18, 21); „30. Albowiem synowie Judy czynili nieprawość przed moimi oczami – wyrocznia Pana – umieścili swe obrzydliwe bożki w domu, nad którym wzywano mojego imienia, aby go zbzcześcić. 31. I zbudowali wyżynę Tofet w dolinie Ben-Hinnom, aby palić w ogniu swoich synów i córki, czego nie nakazałem i co nie przyszło Mi nawet na myśl. 32. Dlatego przyjdą dni – wyrocznia Pana – że nie będzie się już mówić o Tofet lub dolinie Ben-Hinnom, lecz o Dolinie Mordu; w Tofet będą grzebać zmarłych z braku innego miejsca” (Jr 7, 30–32); „25. Dlatego dopuściłem u nich prawa, które nie były dobre, i nakazy, według których nie mogli żyć. 26. Pokalałem ich własnymi ich ofiarami, gdy dopuściłem, by przeprowadzali przez ogień wszystko, co pierworodne - aby obudzić w nich grozę i by tak poznali, że Ja jestem Pan” (Ez 20, 25–26).

Nowy Testament otwiera kolejny rozdział dotyczący składania ofiar. „Chrześcijaństwo uznało Stary Testament za Słowo Boże i tym samym przejęło dziedzictwo judaizmu. (...) Nie była to prosta kontynuacja, ale długi i skomplikowany proces reinterpretacji tego dziedzictwa w świetle osoby i nauczania Jezusa Chrystusa. Dotyczyło to także obecnej w Starym Testamencie tradycji składania Bogu ofiar”⁸. Jezus Chrystus – Baranek Paschalny zajmuje miejsce zwierząt ofiarnych. Przelana na krzyżu krew stanowi ofiarę za grzechy⁹. Edward Ozorowski stwierdza, że „była to ofiara o podwójnym ukierunkowaniu: od Boga ku ludziom i od ludzi ku Bogu. (...) Obecnością tej ofiary jest Eucharystia”¹⁰. Jan Słomka stwierdza, że „Eucharystia, jako składanie darów Bogu, stanowi przedłużenie ofiar starotestamentalnych”¹¹. Ponadto autor przytacza fragment Listu Barnaby: „Wszystko to (ofiary starotestamentalne) Bóg uchylił, aby nowe prawo Pana naszego Jezusa Chrystusa wolne od wszelkiego przymusu, znało już tylko ofiarę nie ręką ludzką uczynioną”. W odróżnieniu od ofiar starotestamentalnych jest to ofiara prawdziwie boska. Stąd też należy stwierdzić, że nowe prawo przekazane poprzez postawę Jezusa zamknęło definitywnie okres składania ofiar ze zwierząt, gdyż sama śmierć na krzyżu była najwyższą ofiarą, jaką można było złożyć.

Ubój rytualny zwierząt w judaizmie (*szechita*) i islamie (*zebah*)

Z punktu widzenia współczesnego człowieka nauka Nowego Testamentu stanowiła bardzo postępowe podejście do kwestii zwierząt i ich praw. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że nie wszystkie religie w takim samym stopniu przyjęły i zaakceptowały naukę Chrystusa. Wyznawcy judaizmu pozostali przy swoich tradycjach, natomiast muzułmanie rozwinęli nową, nową nurt religijny. Każda z tych religii posiada swój własny odrębny system aksjologiczny, a także własne normy prawne oraz utrwalone przez wieki tradycje i obrzędy. W systemie tych wartości został zawarty również stosunek wyznawców judaizmu i islamu do zwierząt oraz potrzeba uboju zwierząt o charakterze rytualnym. Wymienione religie dzielą zwierzęta na czyste i nieczyste. Od zaklasyfikowania zwierzęcia do właściwej grupy zależy sposób ich traktowania oraz przeznaczenia. Tylko zwierzęta czyste mogą być przeznaczone do dalszej konsumpcji. Ubój rytualny zwierząt w judaizmie nazywany jest *szechita*, natomiast w islamie – *zebah* lub *halal*.

⁸ J. Słomka, *Pokarm i ofiara. Refleksja eucharystyczna wczesnych Ojców greckich*, Łódź 2000, s. 107.

⁹ 1 Kor 5, 7.

¹⁰ E. Ozorowski, *Ofiara jako „primum principium” Eucharystii*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2006, nr 5, s. 11–12.

¹¹ J. Słomka, op. cit., s. 114.

Księga Kapłańska w części zwanej Torą Ofiarniczą precyzuje reguły związane z praktyką uboju rytualnego w judaizmie. Zawarto w niej przepisy dotyczące następujących kwestii: rodzaje zwierząt, które mogą być składane w ofierze, które zwierzęta są nieczyste czy też które części ich ciała powinny zostać spalone, w zależności od rodzaju ofiary. W Torze brak jest przepisów regulujących moment zabicia zwierzęcia. Jednakże znajduje się tam podstawowa zasada, związane z zakazem spożywania jego krwi: „Nie wolno wam tylko jeść mięsa z krwią życia” (Rdz 9, 4). Precyzyjne zasady dotyczące uboju rytualnego, zwanego *szechitą*, zostały sformułowane w ramach judaizmu rabinicznego. Normy wynikające z Talmudu i halachy regulują m.in. to, jakie narzędzie powinno zostać użyte, kto może przeprowadzić rytualny ubój, jaka jest procedura zabicia zwierzęcia i w jaki sposób mięso powinno zostać zbadane¹². Joanna Helios, Wioleta Jedlecka i Artur Ławniczak przedstawiają następującą procedurę uboju rytualnego zwierząt w judaizmie: „Zabicie polega na poderżnięciu gardła i wykrwawianiu, bez uprzedniego ogłuszenia. W wyniku specjalnych zabiegów mięso zostaje dokładnie oczyszczone z krwi. Narzędziem przeznaczonym do uboju jest gładki nóż – długi i ostry, żeby można było za jego pomocą wykonać właściwe cięcia. Na nożu nie powinno być żadnych rys ani plamek, a na ostrzu żadnych wyszczerbień. Uprawnionym do dokonania uboju jest uczony rzeźnik (*szochet* lub *szojchet*) wybierany przez rabinat z grona pobożnych Żydów. Zwierzę zaś przeznaczone do uboju musi być przytomne, a jego uprzednie oszołomienie jest zabronione. Zwierzę, z wyciągniętą szyją, kładzione jest na ziemi. Nie wolno go powalać; musi zostać położone. Dopiero wtedy możliwe jest dokonanie rytualnej *szechity*, polegającej na przecięciu tętnicy szyjnej i wykrwawieniu zwierzęcia. Jednocześnie rzeźnik wypowiada rytualne słowa błogosławieństwa. Po dokonaniu rytualnego uboju mięso zabitego zwierzęcia jest badane przez tę samą osobę, która dokonuje *szechity*”¹³.

W islamie również jest długa tradycja dokonywania uboju rytualnego zwierząt. Wiąże się ona głęboko z nauką samego Koranu, gdzie w Surze 5:3, czytamy: „Zakazane wam jest: padlina, krew i mięso świni; to co zostało poświęcone na ofiarę w imię czegoś innego niż Boga; zwierzę zaduszone, zabite od uderzenia, zabite na skutek upadku, zabite na skutek pobudzenia i to, które pożarł dziki zwierz – chyba, że zdołaliście je zabić według rytuału – i to, co zostało ofiarowane na kamieniach”. Jednakże same przepisy dotyczące uboju rytualnego zostały sprecyzowane już w Sunna (tradycja). Zwierzęta w zabijane według reguł *halal* powinny być czyste, zdrowe, bez żadnych wad. Muszą to być zwierzęta dopuszczone do konsumpcji przez reguły islamu. Istotą uboju

¹² J. Drath, *Ubój rytualny w polskim systemie prawnym*, „Colloquium” 2015, t. VII, nr 3, s. 72–73.

¹³ J. Helios, W. Jedlecka, A. Ławniczak, *Aspekty prawne, filozoficzne oraz religijne ochrony roślin i zwierząt – wybrane zagadnienia*, Wrocław 2016, s. 66–67.

religijnego jest zarżnięcie zwierzęcia jednym szybkim cięciem oraz pozostawienie go do całkowitego wykrwawienia. Nie jest dopuszczalne wykonywanie innych czynności, aż do momentu stwierdzenia ustania wszystkich funkcji życiowych zwierzęcia. Ubój powinien przebiegać zgodnie z regułami *halal*, tj.:

- zwierzę powinno być skierowane w kierunku Mekki;
- uboju może dokonać osoba uprawniona;

podczas uboju powinna być wypowiedziana formuła *basmalli*, czyli słów: *Bismillah Allahu akbar*;

- zwierzę musi być przytomne;
- w trakcie uboju należy zadać cios w tętnicę szyjną zwierzęcia, tak aby zwierzę jak najszybciej wykrwawiło się¹⁴.

Magdalena Cebula przytacza pogląd, że osoba dokonująca uboju rytualnego nie musi być wyznawcą islamu, a osobą wierzącą należącą do ludów Wielkiej Księgi. „Jeśli ofiarnik jest muzułmaninem, musi wypowiedzieć *bismi Allah* przed poderżnięciem gardła, chyba że o tym zapomni. Ale jeśli ofiarnik jest chrześcijaninem lub Żydem, *bismi Allah* nie jest obowiązkiem, a mięso mimo to jest *halal*”¹⁵.

Ubój rytualny zwierząt jest głęboko zakorzeniony w tradycjach judaizmu i islamu. Należy jednak zauważyć, że zarówno Tora, jak i Koran nie wspominają nic o sposobie zabijania zwierząt. Podają tylko określone zasady. Głównymi z nich są spożywanie mięsa pozbawionego krwi i z określonego gatunku zwierząt. Dopiero w naukach rabinicznych i tradycji islamu zostały spisane podstawy uboju rytualnego. Nie ulega jednak wątpliwości, że jest to jeden z wielu elementów religijności, uzewnętrzniania wiary oraz tożsamości i odrębności kulturowej wielu ludzi. „Ubój rytualny jest czynnością o charakterze liturgicznym, mimo iż prowadzony jest w rzeźniach. Z uwagi na wypełnianie w drodze uboju rytualnego nakazów religii, jak również liturgiczny charakter samego uboju, czynności z nim związane, niezależnie od skali uboju, nadal podporządkowane są normom prawa religijnego i zwyczajowego”¹⁶.

Ubój rytualny zwierząt w prawie międzynarodowym

Prawo międzynarodowe w aktach prawnych zarówno powszechnych, jak i rangi regionalnej odnosi się w wielu aspektach do kwestii uboju rytualnego zwierząt. W wielu tych normach znajdują się zapisy dotyczące tolerancji reli-

¹⁴ *Ubój muzułmański*, http://www.mzr.pl/pl/pliki/uboj_muzulmanski.pdf (data dostępu: 11.06.2020).

¹⁵ M. Cebula, *Rytualny ubój zwierząt w kulturze Islamu. Od tradycji do nowoczesności*, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/2774/1/Cebula_Rytualny_uboj_zwierzat_w_kulturze_Islamu.pdf (data dostępu: 11.06.2020).

¹⁶ M. Rudy, A. Rudy, P. Mazur, *Ubój rytualny w prawie administracyjnym*, Warszawa 2013, s. 19; wyrok TK z 10 grudnia 2014 r., sygn. akt K 52/13.

gijnej, swobody wyznania czy prawa uzewnętrzniania praktyk religijnych. Prawo międzynarodowe daje daleko idącą swobodę państwom co do regulacji tej kwestii w krajowym systemie prawnym. Stąd też w niektórych krajach ubój rytualny zwierząt został surowo zakazany ze względów humanitarnych, w innych natomiast dopuszczony po spełnieniu określonych warunków, a jeszcze w innych istnieje duża tolerancja w zakresie tej problematyki.

Aktem prawnym, który wprost odnosi się do poszanowania odrębności religijnej, a tym samym również uwzględnia ubój rytualny zwierząt, jest Deklaracja w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach¹⁷. Podkreślono w niej, że „każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to będzie obejmowało wolność wyznawania religii bądź jakichkolwiek przekonań według własnego wyboru, jak również wolność manifestowania swojej religii lub przekonań – indywidualnie lub we wspólnocie z innymi, publicznie lub prywatnie – w modlitwie, obrzędach, praktykach i nauczaniu”. Odwołanie bezpośrednie do uboju rytualnego zwierząt znajduje się w artykule 6 tegoż dokumentu, gdzie czytamy, że prawo do wolności myśli, sumienia, religii lub przekonań obejmuje między innymi: produkowanie, nabywanie i wykorzystywanie, w stosownym zakresie, koniecznych artykułów i materiałów związanych z rytuałem albo obyczajami danej religii lub przekonań oraz przestrzeganie ceremonii zgodnie z przepisami czyjejs religii lub przekonań. Jednocześnie twórcy deklaracji podkreślili, że przepisy w niej zawarte w niczym nie ograniczają Powszechnej deklaracji praw człowieka i międzynarodowych paktów praw człowieka. Uznaje się, że deklaracja spełnia funkcję interpretacyjną w stosunku do tych dwóch regulacji prawnych.

W Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych¹⁸ w części poświęconej wolności myśli, sumienia i wyznania czytamy, że każdy ma prawo „do uzewnętrzniania indywidualnie czy wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie”. Ograniczenie tego prawa może wynikać tylko z ustawy i w przypadku konieczności ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób¹⁹. Podobne zapewnienia można odnaleźć w Powszechnej deklaracji praw człowieka w artykule 18: „Każdy człowiek ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary bądź indywidualnie, bądź wespół z innymi ludźmi, publicznie i prywatnie,

¹⁷ Deklaracja w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1981.html> (data dostępu: 4.02.2024).

¹⁸ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167).

¹⁹ Ibidem, art. 18.

poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i przestrzeganie obyczajów”. Powszechne normy prawa międzynarodowego wprost nie akceptują uboju rytualnego zwierząt, jednakże akcentują, że każdemu człowiekowi zagwarantowana jest swoboda praktyk religijnych, która z ważnych przyczyn może być ograniczona ustawowo. Dają tym samym dużą swobodę państwom w zakresie przyzwolenia lub zakazu wprowadzenia uboju rytualnego do systemu prawnego. Wiara ma to do siebie, że nie tylko jest przeżywana wewnątrz, ale także często jest manifestowana na zewnątrz poprzez uczestnictwo we wspólnych obrzędach, np. uboju rytualnego zwierząt. Państwo, mając na uwadze ochronę praw człowieka i obywatela, jest zobowiązane do przestrzegania norm międzynarodowych w swoim systemie prawnym.

Należy zauważyć, że zarówno Arabska karta praw człowieka z dnia 15 września 1994 r., jak i Kairska deklaracja praw człowieka z dnia 5 sierpnia 1990 r. odwołują się do wolności praktyk religijnych i manifestowania swojej wiary, ale nie poruszają kwestii uboju rytualnego zwierząt. Zdaniem Pawła Kuczmy dzieje się tak dlatego, że „praktyka uboju rytualnego jest tak silnie zakorzeniona w religii islamskiej, iż uznano, że nie ma potrzeby odnotowywać dopuszczalności stosowania tej praktyki wprost w treści [norm prawnych – przyp. aut.]”²⁰.

Z kolei w europejskim systemie prawnym odnotowujemy wiele aktów prawnych, które odnoszą się do analizowanej kwestii. W art. 9 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. czytamy, że każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Akt ten podkreślając prawo do uzewnętrzniania swojego wyznania w formie indywidualnej i zbiorowej poprzez czynności rytualne sankcjonuje w systemie państw europejskich możliwość swobodnego dopuszczenia uboju rytualnego zwierząt. Jednakże, podobnie jak w przytoczonej deklaracji, konwencja zwraca również uwagę na fakt, że swobody te mogą być w drodze ustawy ograniczone ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

Europejskim aktem prawnym, który wprost o wprost odnosi się do zagadnienia uboju do celów religijnych, jest Europejska konwencja o ochronie zwierząt przeznaczonych do uboju, sporządzona w Strasburgu dnia 10 maja 1979 r. Należy zauważyć, że o ile poprzednie dokumenty kładły nacisk na prawa człowieka i akcentowały wolność wyznania i praktyk religijnych, o tyle przedmiotem tego dokumentu jest ochrona praw zwierząt, przede wszystkim zapewnienie

²⁰ P. Kuczma, op. cit., s. 184.

nie im godnych warunków przed i w trakcie uboju. Nadrzędnym celem konwencji jest zapewnienie warunków zmniejszających cierpienie zwierząt. Zawarte zostały w niej normy regulujące ubój zwierząt do celów religijnych. Europejski prawodawca zdefiniował ubój jako spowodowanie śmierci zwierzęcia po unieruchomieniu, ogłuszeniu oraz wykrwawieniu. Jednakże wskazany później artykuł 17 stwierdza, że w przypadku uboju zgodnie z obyczajami religijnymi można zezwolić na stosowanie wyjątków dotyczących ogłuszenia poprzedzającego ubój. Z kolei artykuł 13 przewiduje, że w przypadku uboju rytualnego bydła rogatego, przed dokonaniem uboju, zwierzęta muszą być unieruchomione przy użyciu metod mechanicznych, mających na celu oszczędzenie zwierzętom wszelkiego bólu, cierpienia i niepokoju, jak również ran i kontuzji. Konwencja zaleca również, aby osoba dokonująca uboju rytualnego posiadała odpowiednie upoważnienie instytucji religijnych. Podobne zapisy znajdują się w prawie unijnym, tj. w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania.

Prawo międzynarodowe nie kwestionuje istnienia w przestrzeni publicznej uboju rytualnego zwierząt, gwarantuje przy tym swobodę wyznania i możliwość uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych. Jednocześnie normy prawa międzynarodowego stanowiąc akcentują prawa zwierząt do ochrony przed zbędnym cierpieniem oraz zapewnienie godnych warunków uboju oraz ograniczenia do minimum bólu. Z drugiej strony dają swobodę państwowym czynnikom prawotwórczym w zakresie wewnętrznej regulacji omawianej materii.

Ubój rytualny zwierząt w prawodawstwie polskim

Przyzwolenie na ubój rytualny w polskim systemie prawnym wynika z daleko idącej tolerancji religijnej zakorzenionej w historii Polski. Prawo to dotyczy społeczności żydowskiej i Tatarów polskich. W okresie międzywojennym ubój rytualny zwierząt był dopuszczony na mocy ustawy z dnia 17 kwietnia 1936 r. o uboju zwierząt gospodarskich w rzeźniach²¹. Z kolei prawodawstwo faszystowskich Niemiec wprowadziło całkowity zakaz tego rodzaju uboju i wynikał z polityki antysemitycznej Niemiec. Powojenne prawodawstwo ponownie dopuszczało ubój rytualny²².

Od ponad 20 lat w polskim systemie prawnym trwa ożywiona dyskusja na temat zasadności uboju rytualnego zwierząt. W tej kwestii zabierają głos zarówno instytucje państwowe, takie jak Sejm, Trybunał Konstytucyjny, Rzecznik Praw Obywatelskich, Prokurator Generalny, jak też wiele środowisk reli-

²¹ Dz.U. Nr 29, poz. 237.

²² A. Dziadzio, *Zakaz uboju rytualnego jako naruszenie konstytucyjnej zasady wolności religijnej. Kontekst współczesny i historyczny*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 1, s. 8.

gijnych i społecznych, od gmin żydowskich, związków muzułmańskich, poprzez Kościół katolicki, do aktywistów walczących o prawa zwierząt.

Nadrzędnym aktem prawotwórczym w polskim systemie prawnym jest Konstytucja RP. Ustawa zasadnicza nie odnosi się wprost do problematyki uboju rytualnego zwierząt. Znajdują się w niej natomiast zapisy dotyczące ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych, regulacje prawne zapewniające o tolerancji religijnej oraz gwarantujące swobody uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych. Innym ważnym aktem prawnym odwołującym się do analizowanej kwestii jest ustawa o stosunku państwa do gmin wyznaniowych żydowskich, która w art. 9 reguluje prawo społeczności żydowskiej do zaopatrzenia w koszerną żywność oraz dopuszcza możliwość dokonywania uboju rytualnego²³. Bardzo istotnym aktem prawnym, choć wzbudzającym wiele kontrowersji, jest ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt²⁴. To właśnie na tle jej zapisów rozgorzała burzliwa debata dotycząca zasadności i legalności uboju rytualnego zwierząt. W pierwotnej wersji ustawa w art. 34 pkt 5 dopuszczała „poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne”. W 2002 r. zapisy wskazanej ustawy zostały znowelizowane²⁵. Nowe przepisy zniosły zapis o uśmiercaniu zwierząt do celów religijnych. Fakt ten stał się przyczyną zamieszania prawotwórczego. Związki wyznaniowe walczyły o zniesienie zakazu rytualnego uboju zwierząt poprzez dostępne środki prawne, np. zapytania składane do Trybunału Konstytucyjnego i Rzecznika Praw Obywatelskich, jak też metodą faktów dokonanych, czyli faktycznego uboju zwierząt do celów religijnych z okazji święta Pesach w Tykocinie przez społeczność żydowską oraz święta Kurban Barjam w Bohonikach przez Tatarów polskich.

Ubój rytualny został przywrócony do systemu prawnego w Polsce mocą rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. W § 8 przedmiotowego rozporządzenia zniesiono wymóg ogłuszania przy zabijaniu zwierząt poddawanych ubojowi zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych²⁶. Z przyczyn formalnych przepis ten został zakwestionowany przez Trybunał Konstytucyjny. Jednocześnie wskazał konieczność właściwego uregulowania tej materii do dnia 31 grudnia 2012 r., czyli do momentu wejścia w życie przepisów rozporządzenia Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania. Jednakże ustawodawca tego nie uczynił, co w efekcie dopro-

²³ Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., Nr 41, poz. 251).

²⁴ Dz.U. z 1997 r., Nr 111, poz. 724.

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 2002 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2002 r., Nr 135, poz. 1141).

²⁶ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz.U. z 2004 r., Nr 205, poz. 2102).

wadziło do ponownego chaosu interpretacyjnego. Trybunał Konstytucyjny, na wniosek zainteresowanych stron, zabrał ponownie głos, stwierdzając, że ubój rytualny zwierząt nie może być rozpatrywany w oderwaniu od innych sposobów uśmiercania zwierząt, które wiążą się z ich cierpieniem. Orzekł, że ochronie zwierząt nie przysługuje pierwszeństwo przed postanowieniami Konstytucji RP, gwarantującymi wolność religijną²⁷. Tym samym ubój rytualny zwierząt w polskim systemie prawnym został ponownie tymczasowo dopuszczony. W aktualnym brzmieniu rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. § 8 został uchylony, a § 9 otrzymał brzmienie, zgodnie z którym zwierzęta uśmierca się zgodnie z art. 3 i art. 4 rozporządzenia nr 1099/2009²⁸.

Podsumowanie

Ubój rytualny zwierząt jest bardzo kontrowersyjnym tematem, gdyż dotyczy drażliwych kwestii związanych z praktykowaniem zachowań religijnych oraz moralności interpretowanej w różny sposób. Jednocześnie jest głęboko zakorzeniony w świadomości wyznawców judaizmu i islamu. W tym kontekście stanowi formę uzewnętrzniania praktyk religijnych, które są chronione zarówno w prawie międzynarodowym, jak i w prawodawstwie partykularnym. Prawo międzynarodowe, przewidując ochronę praktykowania rytuałów religijnych, stanowi, że jej granice będą określone przez prawo państwowe.

Każde zagadnienie należy rozpatrywać w kontekście historycznym i cywilizacyjnym. Prawo religijne odnoszące się do uboju rytualnego kształtowało się w odległych czasach. W czasach opisywanych w Biblii widoczna jest zmiana postawy wobec samych ofiar składanych Bogu. Starotestamentowe ofiary z ludzi, zwierząt, płodów rolnych w chrześcijaństwie zostały zastąpione przez bezkrwawą Eucharystię poprzedzoną ofiarą Baranka Bożego – Chrystusa. Biblijni ofiarodawcy składali rzeczy najbardziej godne i pełnowartościowe. Dlatego należy zadać sobie pytanie, czy w dzisiejszych czasach, biorąc pod uwagę standardy życia państw wysokorozwiniętych, praktykowanie takich rytuałów jest zasadne moralnie? Kiedy staje się to zwykłego rodzaju barbarzyństwem wobec zwierząt?

Odpowiedź na te pytania jest trudna, gdyż czym innym była ofiara składana przez pokolenia biblijne, a czym innym są praktyki wspólnot współcześnie

²⁷ B. Banaszak, *Prawo mniejszości narodowych do kultywowania własnej tożsamości kulinarnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. XXXI, s. 20 i nast.; J. Drath, op. cit., s. 73 i nast.; A. Dziadzio, op. cit., s. 6 i nast.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1033).

żyjących. W chwili obecnej ubój rytualny stanowi o fakcie zachowania tożsamości kulturowej i religijnej. Na kształt regulacji prawnych w tym obszarze duży wpływ mają różnorodne czynniki – polityczne, ekonomiczne i religijne.

Wykaz literatury

- Banaszak B., *Prawo mniejszości narodowych do kultywowania własnej tożsamości kulturalnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, nr 31.
- Cebula M., *Rytualny ubój zwierząt w kulturze Islamu. Od tradycji do nowoczesności*, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/2774/1/Cebula_Rytualny_uboj_zwierzat_w_kulturze_Islamu.pdf.
- Drath J., *Ubój rytualny w polskim systemie prawnym*, „Colloquium” 2015, t. VII, nr 3.
- Dziadzio A., *Zakaz uboju rytualnego jako naruszenie konstytucyjnej zasady wolności religijnej. Kontekst współczesny i historyczny*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 1.
- Helios J., Jedlecka W., Ławniczak A., *Aspekty prawne, filozoficzne oraz religijne ochrony roślin i zwierząt – wybrane zagadnienia*, Helios, Wrocław 2016.
- Kuczma P., *Ubój rytualny jako prawo mniejszości narodowych w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 5.
- Naumowicz J., „Szaty ze skór”: kara czy ratunek dla człowieka? *Patrystyczna interpretacja rdz 3, 21*, „Vox Patrum” 2010, nr 55.
- Ormanty S., *Istota i teologia ofiary*, http://digital.fides.org.pl/Content/592/ormanty2_2009.pdf.
- Ozorowski E., *Ofiara jako „primum principium” Eucharystii*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2006, nr 5.
- Rudy M., Rudy A., Mazur P., *Ubój rytualny w prawie administracyjnym*, Kancelaria Prawna Result, Warszawa 2013.
- Rumianek R., *Rola krwi w Starym Testamencie*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1985, nr 1.
- Słomka J., *Pokarm i ofiara. Refleksja eucharystyczna wczesnych Ojców greckich*, Archidiecezjalne Wyd. Łódzkie, Łódź 2000.
- Ubój muzułmański*, http://www.mzr.pl/pl/pliki/uboj_muzulmanski.pdf.

Summary

Ritual slaughter of animals – legal and ethical considerations

Keywords: law, ritual slaughter of animals, religious practices, shechita, zebach.

The aim of this article is to present the phenomenon of ritual slaughter of animals in light of legal and ethical considerations. The authors of the study present the biblical origins of sacrificing living creatures and the ritual slaughter of animals in Judaism (*shechita*) and Islam (*zebach*). After historical and religious considerations, the authors discuss the ritual slaughter of animals

in the light of international law, citing, among others, the regulations of the International Covenant on Civil and Political Rights, Council Regulation (EC) No. 1099/2009 of 24 September 2009 on the protection of animals at the time of killing, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950 and in the light of Polish law. The authors conclude that ritual slaughter of animals is a controversial topic for consideration, and this issue should be considered in the historical and civilizational context.

